

KDC Katholiek Document
tatie Centrum **IMPRESSIE 20 2017** Katho
oliek Documentatie Centrum Katholiek
Documentatie Centrum

Inhoud

Ten geleide	1
Het verhaal van de Graal / Marjet Derks	2
Garderobe van Kardinaal van Rossum / Özden Cosgun	9
Column / Wiek	14
Een nieuw perspectief op het archief van priester-politicus Siegfried Stokman / Vincent van de Griend	15
Atelier Stadelmaier en Wim van Woerkom / Leo Ewals	18
Een nieuwe aanwinst voor de studiezaal ter ere van Lodewijk Winkeler / Tim Graas	24
Kort nieuws	26
Vrienden van het KDC / Bas Kortman	27
Aanwinsten Archief / Ramses Peters	28
Aanwinsten Bibliotheek / Lodewijk Winkeler	30
Aanwinsten Beeld en Geluid / Vefie Poels	31
Colofon	36

TEN GELEIDE

Dit is de eerste *Impressie* waaraan ik als nieuwe KDC-directeur meewerk. Het is een aantrekkelijk nummer geworden waarin de bijdragen prachtig laten zien hoe onderzoekers boeiende verhalen uit de KDC-collecties halen. Het begint met een bijdrage van Marjet Derks. Zij beschrijft de internationale Graalbeweging die in 1921 door de Nederlandse jezuïet Jacques van Ginneken werd opgericht. Dit vrouwenoffensief streefde naar wereldbekering als antwoord op de verwarring na de Eerste Wereldoorlog en ontwikkelde zich tot een progressief netwerk dat de eigen traditie breder wilde maken.

Prof. Derks is een ervaren (en productief) historica, maar ook beginnende onderzoekers vinden hun weg naar het KDC. De twee volgende artikelen brengen daar verslag over uit. In de bijdrage van studente Özden Cosgun loopt u mee met een stagiaire en deelt u haar ervaringen als beginnend 'conservator' die de garderobe en voorwerpen uit de collectie van kardinaal Van Rossum inventariseert. Zo krijgt u een kijkje achter de schermen van het KDC en een antwoord op de vraag wat er met dit soort unieke voorwerpen gebeurt. In de derde bijdrage laat Vincent van de Griend, master student politieke geschiedenis aan de Radboud Universiteit, zien waar een goede student toe in staat is. Hij analyseert de manier waarop pater Siegfried Stokman zijn archief ordende om zo

zijn rol in de naoorlogse Katholieke Volkspartij te rechtvaardigen. Op 23 juni 2017 wijdt het KDC een ochtend aan Stokman en de rol van de geestelijkheid in het parlement. Als u daar bij wilt zijn, laat u het dan even weten (zie KDC-website).

De twee laatste artikelen gaan over kunst. Dr. Leo Ewals behandelt de relatie tussen de firma Stadelmaier, de belangrijkste producent van kerkelijke liturgische gewaden in Nederland, en kunstenaar Wim van Woerkom (1905-1998). Dertig jaar lang was Van Woerkom een beeldbepalende ontwerper voor deze firma, waar het KDC de archieven van beheert. Vervolgens belicht 'onze' kunsthistoricus Tim Graas de achtergrond van het beeld van Thomas van Aquino, dat sinds kort in de studiezaal staat. Zo laat dit nummer de variatie zien in gebruikers van de KDC collecties: studenten tot hoogleraren vinden er relevante bronnen voor hun onderzoek.

Bij mijn eerste bezoek aan het KDC viel mijn oog op de lessenaar van Dr. Schaepman met de tekst 'Bid en begin'. Ik vatte dit als een aanmoediging op en ben vol zin aan deze nieuwe baan begonnen, zoals de cartoon op de omslag laat zien. Na mijn positieve eerste impressie is mijn overtuiging dat het KDC een indrukwekkende instelling is alleen maar toegenomen.

Hans Krabbendam

HET VERHAAL VAN DE GRAAL

De Graalbeweging, een religieus geïnspireerde progressieve vrouwenbeweging, werd gedurende de twintigste eeuw actief in zeventien landen, maar startte in 1921 als een militante katholieke bekeringsbeweging in Nederland. Recent verscheen *Van Hollandse wereldbeking tot mondiale verbondenheid*, een boek dat de geschiedenis van deze beweging uiteenzet. Belangrijke bronnen daarbij waren onder meer de archieven van de Graal in Nederland, de Internationale Graalbeweging en het persoonsarchief van Graalvrouw Maria (Dé) Groothuizen, die alle door het KDC zijn ontsloten en worden beheerd.

RELIGIEUS CULTUURPESSIMISME

Na de Eerste Wereldoorlog waren veel West-Europese katholieke intellectuelen bezorgd over de toestand in de wereld. Zij vonden dat de morele crisis moest worden bestreden door een katholiek offensief in de vorm van wereldbeking. De Nederlandse jezuïet Jacques van Ginneken, een aankomend internationaal bekend taalkundige, richtte daarom het Comité tot Beking van Nederland op. Hij geloofde bovendien in de kracht van vrouwen en wilde vrouwen mobiliseren voor de bekeringsactie. Daarvoor wilde hij geen kloosterzusters – zoals bij klerikale initiatieven gebruikelijk – maar

Stichter Jacques van Ginneken te midden van de eerste Vrouwen van Nazareth.

lekenvrouwen. Hij richtte in 1919 de Vrouwen van Bethanië op en twee jaar later de Vrouwen van Nazareth. Uit de laatstgenoemde groep zou de Graal voortkomen. Hun kleding binnenshuis en hun levenswijze hadden sterke kloosterlijke trekken, maar ze waren kerkrechtelijk geen congregatie.

De eerste Vrouwen van Nazareth verbonden zich voor het leven en hun stichter eiste radicaliteit, discipline en een bereidheid tot lichamelijke en geestelijke boetedoeningen. Omdat ze zich onder de 'heidenen' begaven, moesten de vrouwen stevig in hun schoenen staan. Hun eerste werkzaamheden bestonden uit het assisteren bij meerdaagse retraites die Van Ginneken en andere jezuïeten gaven in hun gemeenschapshuis, Huize De Voorde in Rijswijk. Daarnaast gingen de vrouwen in fabrieken werken met als doel om daar jonge vrouwen te leren kennen die niets meer aan hun geloof deden. Via

Optreden van de Graalbeweging in het Amsterdamse Olympisch Stadion.

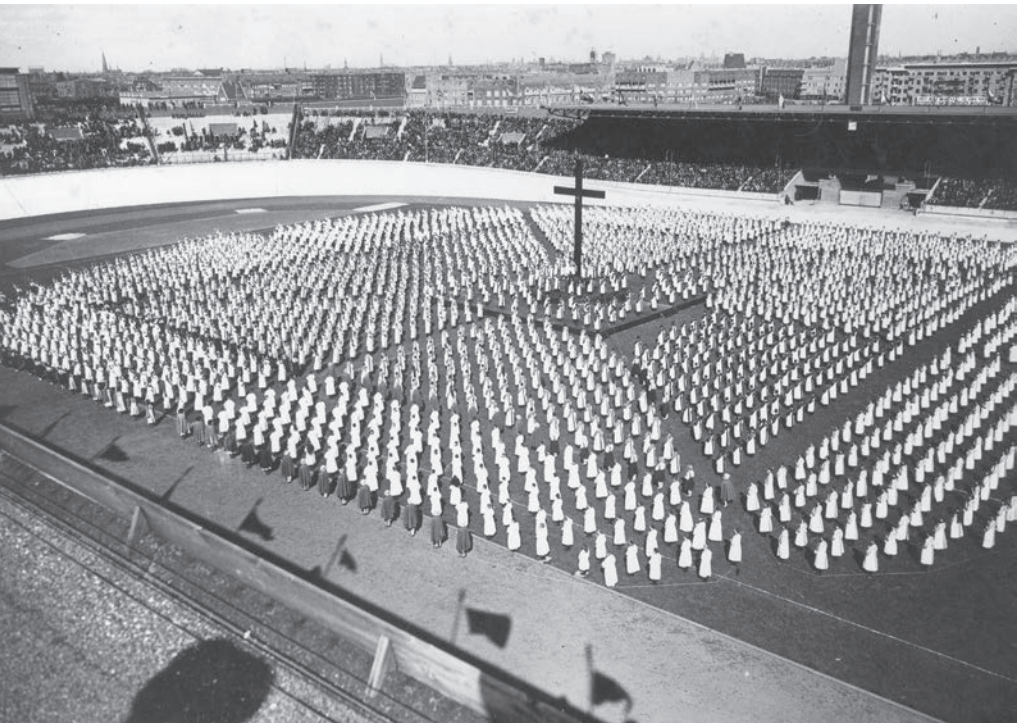
clubs werden zij 'bewerkt', zoals Van Ginneken het noemde.

Een ander initiatief was om in Nederlands-Indië een katholieke universiteit voor vrouwen op te richten. Zowel de elite van vrouwen als hun mannelijke familieleden werden dan voor het katholicisme gewonnen. Dit plan trok rond 1926 een nieuwe groep vrouwen aan: studentes van de Katholieke Universiteit in Nijmegen, waar Van Ginneken inmiddels als hoogleraar werkte. Deze (oud) studentes waren idealistisch en begaafd en voor hen was het lekengezelschap een aantrekkelijk alternatief voor klooster of huwelijk.

DE MEISJESBEWEGING

Maar het liep anders. Het bisdom

Haarlem, waar de Vrouwen van Nazareth woonden en werkten, kreeg in 1928 een nieuwe bisschop, Johannes Aengenent. Hij wilde met hun hulp de kwijnende katholieke meisjesbeweging nieuw leven inblazen. Daarom werd het project in Indië afgesloten. Alle Vrouwen van Nazareth moesten de katholieke meisjes in het bisdom organiseren en vitaliseren. De Graalbeweging, zoals de naam luidde, werd een succes. Met meer dan 30.000 leden was het de grootste meisjesbeweging die Nederland ooit heeft gekend. Er werd een mix van religieuze verdieping en culturele en ontspannende activiteiten geboden in eigen clubhuizen waar de meisjes onder elkaar konden zijn. Dat trok vooral meisjes uit de

middenklasse, die het aanbod als nieuw en modern ervaarden. Verder waren er kleurige uniformen en overweldigende openbare optredens op straat en in grote stadions, zoals in het Amsterdams Olympisch Stadion. In grootse lekenspielen werd een beziend katholicisme uitgedragen. Die spelen waren geschreven, geleid en uitgevoerd door jonge vrouwen en meisjes, en dat was ongekend. Vanaf het begin van de jaren dertig gingen Vrouwen van Nazareth bovendien naar Duitsland, Engeland, Ierland, Schotland en Australië en de VS. Via een netwerk van bevriende jezuïeten begonnen ze overal met clubhuizen en meisjesbewegingen.

Er was ook een keerzijde. De parochiegeestelijken hadden geen greep op de Graal, maar parochies moesten er wel voor betalen. Daar kreeg de bisschop klachten over, maar hij veranderde niets. In plaats daarvan zorgde hij voor een gloednieuw moederhuis, De Tiltenberg in Vogelzang. Toen de bisschop plotseling in 1935 overleed, stagneerde de bloei. Zijn opvolger Johannes Huibers legde de Graal aan banden. Voortaan moest de beweging zich invoegen in de Katholieke Actie voor de Vrouw die onder leiding stond van de parochiegeestelijken. Knarsetandend gingen de vrouwen akkoord. Toch diende zich vrijwel gelijktijdig met die koerswijziging vlak voor en na de Tweede Wereldoorlog ook een nieuw werkveld aan: dat van de vrouwenopleidingen. Een respectabelere

en minder rebelse Graal bleek een interessante samenwerkingspartner voor bisschoppen en vrouwenorganisaties. Zo kreeg de beweging het verzoek om de leiding op zich te nemen van Huize Driekoningen, een opleiding tot dienstbode in Wassenaar. Dat was weliswaar geen eerste voorkeur, maar bleek toch een interessante en op den duur succesvolle optie. Ook langs die weg was immers bekeringswerk mogelijk.

DE OORLOGSJAREN

De Tweede Wereldoorlog bracht weer een koerswijziging. De Graalhuizen werden gevorderd, de beweging verboden. Groepjes Vrouwen van Nazareth vonden nu uitgerekend onderdak bij kloosterzusters – op wie ze voorheen nogal hadden neergekeken – en moesten noodgedwongen in hun eigen inkomsten gaan voorzien. Door de oorlogsomstandigheden was er weinig onderling contact en internationale communicatie nagenoeg uitgesloten. De Nederlandse Vrouwen van Nazareth ontwikkelden

Directrice Dé Groothuizen leidt de Haarlemse bisschop Huibers rond in Voorburg.

nieuwe, door het werk ingegeven dagritmes en kregen een tot dan toe ongekennde zelfstandigheid. Een nieuw werkterrein lag in ziekenhuis Sint Antoniusshove in Voorburg. De moderne geneesheer-directeur beschouwde de religieuzen die daar werkten als ouderwets. Hij trok enkele Vrouwen van Nazareth (die zijn vrouw kende uit de meisjesbeweging) aan in tal van functies. Een van hen, Dé Groothuizen, kwam zelfs in de directie. De religieuzen raakten steeds meer op de achtergrond en trokken zich uiteindelijk zelfs uit het ziekenhuis terug.

Na de bevrijding was de tijd van de meisjesbeweging voorbij. Onderling waren de leden uit elkaar gegroeid omdat ieder land een andere koers voer. De uiteenlopende benamingen laten het zien: er bestonden Vrouwen van Nazareth, the Grail, Ladies of the Grail en Damen von Nazareth. Het leek bijna symbolisch dat precies in deze tijd ook stichter Van Ginneken, die op de achtergrond steeds een belangrijke rol had gespeeld, vrij plotseling overleed.

OPLEIDEN VAN JONGE VROUWEN

De Graal, zoals de Vrouwen van Nazareth in Nederland gingen heten (zij het zonder meisjesbeweging), richtte zich nu op opleidingen op diverse terreinen die voor jonge vrouwen belangrijk waren. De Graal werd allereerst actief in de wederopbouw met de opvang van repatrianten

uit Indië en hulp aan overspannen moeders. Continuïteit was er in de genoemde dienstbodenopleiding in Wassenaar. Graalpresidente Rachel Donders kreeg gedaan dat de overheid dit project bekostigde. Huize Driekoningen heette nu 'internaat voor karakter- en persoonlijkheidsvorming'. Honderden meisjes bereidden er zich voor op hun levenstaak. Het internaat veranderde langzaam in een 'vormingscentrum voor het katholieke meisje dat in het beroepsleven komt of reeds staat' en werd in 1970 overgenomen door Bijzonder Jeugdwerk.

Tevens zette de Graal zich in voor de katholieke gezinszorg. In Den Haag en Amsterdam werden meisjes daarvoor intern opgeleid. De katholieke geloofsovertuiging was een pijler in de opleiding. Pas in de tweede helft van de jaren zestig daalde de animo voor dit 'typische vrouwenberoep'. Een ander werkterrein was de verpleegstersopleiding. Groothuizen zette op Vronestein een moderne opleiding op en bracht die breed onder de aandacht bij katholieke politici en beleidsmakers. In 1954 namen enkele Graalvrouwen bovendien de opleiding voor vroedvrouwen in Den Haag over, die ging fungeren als dependance van Vronestein. Het meest bekend werd de naoorlogse Graal door de missieopleiding van vrouwelijke leken. In 1949 ging op de Tiltenberg de Hogere Missieschool voor Jonge Vrouwen open. Die werd een jaar later verplaatst naar

Ubbergen bij Nijmegen. Het instituut trok honderden jonge vrouwen: onderwijzeressen, verpleegsters, vroedvrouwen, sociaal werksters en secretaresses die uit belangstelling, idealisme, ondernemingszin, godsdienstige gedrevenheid of een combinatie van dit alles voor enige tijd naar de missie wilden. Ze zochten naar een groter, maar tijdelijk verband; zich voor het leven binden vonden ze te veeleisend. In de kerk brak de tijd van de leken aan. Internationaal groeiden de lekenorganisaties in Europa, en in Rome werden grote lekencongressen gehouden waarbij ook Graalvrouwen aanwezig waren.

Graalvrouw Elisabeth Allard, gepromoveerd antropologe en Indonesië-kenner, gaf les op de Missieschool, naast missiologen van de Katholieke Universiteit en andere deskundigen. Het lespakket bevatte praktische zaken, persoonlijkheidsvorming en een flinke godsdienstige bagage. Vanaf 1948 gingen de cursisten van de Missieschool erop uit; ze werkten in vrouwenteams onder een bisschop in Indonesië, Suriname, Nieuw-Guinea, Brazilië en Afrika. De eerste cursisten waren Nederlandse vrouwen, maar gaandeweg kwamen ook vrouwen uit andere landen met een Graalafdeling naar Ubbergen. Veel Graalequipes werden toen internationaal. Die internationalisering zette door vanaf de jaren vijftig. Naast al deze missiewerkzaamheden waren er ook Graalvrouwen actief in de

wijken, bijvoorbeeld in Amsterdam en in het onderwijs.

VERANDERINGEN IN SPIRITUALITEIT

Vlak na de oorlog had de presidente Rachel Donders nog geprobeerd een bekeringsproject op te zetten, maar dat mislukte. Vanaf het midden van de jaren vijftig werd in heel andere bewoordingen over de eigen doelstelling gesproken. Men sprak niet meer van 'katholieke wereldbeking' maar van 'christenheid', 'openheid' en 'samenwerking'. In de jaren zestig verwaterden zelfs de verwijzingen naar het katholicisme en richtte men zich op alle jonge vrouwen, of ze nu katholiek waren of niet. Tekenend daarvoor was dat de missieschool Internationaal Vormingscentrum ging heten.

In het moederhuis De Tiltenberg werkten de naoorlogse vernieuwingen door op de gemeenschap, de werkzaamheden en de spiritualiteit. Het Amerikaanse Grailville groeide ook uit tot een invloedrijk centrum van vernieuwing. Maar De Tiltenberg bleef het internationale centrum: daar zetelde het bestuur en woonde een grote gemeenschap van Graalvrouwen. Men organiseerde (internationale) Graalbijeenkomsten, ontving gasten en gaf cursussen. De centrale plaats was de kapel, waar steeds meer ruimte kwam voor liturgische vernieuwingen en oecumenische contacten. De Graal telde ook toen veel intellectuele vrouwen die nieuwe

literatuur – bijvoorbeeld over de Nouvelle Théologie uit Frankrijk - gretig tot zich namen.

Alle genoemde veranderingen waren gekoppeld aan de nieuwe spirituele wegen die de Graal eind jaren vijftig insloeg. Kwam het omdat het aantal leden dat een dedicatie had gedaan, dus echt tot de Graalkern behoorde, terugliep? Gaven nieuwe theologische inzichten de doorslag? Of gaf het werk met jonge vrouwen nieuwe impulsen? Feit was dat de Graal relatief vroeg een proces van spirituele herbronning begon. In een zogeheten Theologencommissie bogen vier geestelijken (onder wie mgr. Willebrands) en enkele Graalvrouwen zich over de vraag hoe men meer 'bij de tijd' kon komen. Wat had de stichter bedoeld, wat verbond de leden, en welke plaats had de vrouw in Gods verlossingsplan? De oude radicale spiritualiteit van lijden en strijden vond men niet meer passend (al dachten oudere leden daar soms anders over omdat zij juist daaraan gehecht waren).

INTERNATIONALISERING

In 1965 werd het werk van de Theologencommissie op De Tiltenberg door tachtig vrouwen, tussen de 22 en de 65 jaar uit alle landen intensief besproken. Velen van hen ontmoetten elkaar hier voor het eerst. Men beschouwde zichzelf nu als een echte mondiale beweging, Engels was inmiddels de voertaal en men koos voor nieuwe *guidelines*. Het

driekoppige bestuur dat in 1961 Donders was opgevolgd zetelde in Parijs en het werd in 1965 uitgebreid tot vijf vrouwen. De Nederlandse vrouwen vormden niet langer de spil van de beweging. Om alle leden betrokken te houden werd de Graalcultuur steeds meer een praat- en overlegcultuur. Keer op keer vergaderde men om alles met elkaar door te nemen, bevreesd om iemand uit te sluiten, maar al dat praten had soms onbedoeld een vervreemdend neveneffect. Andere Graalleden ervoeren juist een sterkere gemeenschapsband omdat de oude vanzelfsprekendheden waren weggevallen en er meer uit henzelf moest komen. Hoe de ervaringen binnen de beweging ook waren, tot een verdere groei leidden ze niet. De toeloop stagneerde en verschillende – ook enkele toonaangevende – leden verlieten het gezelschap. De tijd van de religieuze vrouwenbewegingen leek voorbij.

MODERNE VROUW EN LEEK

In deze periode verscherpte zich binnen de Graal de bewustwording van wat het betekende om leek én vrouw te zijn. In de eerste helft van de jaren zestig mengden Graalvrouwen zich in debatten over de positie van de vrouw in de kerk, zowel internationaal als in Nederland. Het was zeker geen toeval dat de eerste vrouwelijke theologen stamden uit Van Ginnekens vrouwengezelschappen: Lydia Simons van de Vrouwen van Bethanië en Willemien Folmer

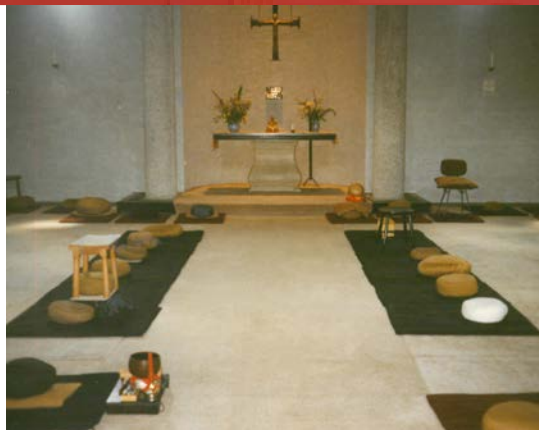
van de Graal.

In 1969 vond op De Tiltenberg een internationaal seminar plaats over vrouw en kerk – de eerste in zijn soort - met tal van experts van heinde en verre, onder wie ook Tine Halkes. Dit was het begin van de feministische theologie in Nederland. Binnen de Graal was daarvoor blijvende belangstelling, die zich in de praktijk onder meer uitte door vieringen met een vrouwenliturgie die vanaf de jaren zeventig werden georganiseerd.

Daarnaast kwam er aandacht voor oosterse godsdiensten, vooral zenboeddhisme. Initiator daarvan was het Belgische Graallid Mimi Maréchal. Zo groeide De Tiltenberg uit tot een van de Nederlandse zencentra. Tevens ontstond, mede onder invloed van het Amerikaanse Grailville, steeds meer aandacht voor ecologie en natuurbehoud. Op De Tiltenberg werden hierin cursussen gegeven en ontstond een ecologische gemeenschap. Ook die trok een nieuw publiek.

TRANSFORMATIEPROCES

Al met al revitaliseerde de Graal door zichzelf steeds opnieuw uit te vinden. De aanvankelijk zo duidelijke positionering binnen de katholieke kerk werd losgelaten en daardoor ontstond er ruimte voor nieuwe oriëntaties en met name voor een opener religiositeit. Hun eigenzinnige – en onderscheidende! - karakter werd gaandeweg iets van het verleden. Zo

Zenboeddhisme in de kapel van de Tiltenberg

transformeerden radicale katholieke vrouwen, die overtuigd waren van het eigen gelijk, hun gemeenschap tot een pluriforme mondiale beweging.

Marjet Derks,
Van Hollandse wereldebekering tot mondiale verbondenheid
Het verhaal van de Graal in Nederland, 1921 – heden

Uitgeverij Verloren, Hilversum 2017

De foto's van deze bijdrage zijn afkomstig uit dit boek van Marjet Derks over de Graal.

DE GARDEROBE VAN KARDINAAL VAN ROSSUM

KARDINAAL VAN ROSSUM-MUSEUM

Sinds de jaren negentig van de vorige eeuw ligt het archief van kardinaal Willem Marinus van Rossum CSsR (1854-1932) in het KDC. Van Rossum was de eerste Nederlandse kardinaal na de reformatie en na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland (1853). Hij was lid van de congregatie van de Redemptoristen en gaf tien jaar onderricht in hun grootseminarie in Wittem voordat hij in 1895 naar Rome verhuisde. Na zijn dood in 1932 kwamen veel documenten, brieven en foto's terecht in het archief van de Redemptoristen in Nederland. Ook zijn kleding en veel van zijn spullen vonden hun weg naar Wittem. In dit klooster werd in de jaren dertig een Kardinaal van

Rossummuseum ingericht, dat in de jaren zeventig van de vorige eeuw werd opgeheven. Daarna werd zijn kleding alleen nog weleens gebruikt voor sinterklaasfeestjes. In de zomer van 2016 is een deel van de realia van Van Rossum overgebracht naar het KDC en naar het Catharijneconvent te Utrecht.

STAGE BIJ HET KDC

Het jaar erop begon ik als geschiedenisstudente met een stage bij het KDC. Een van mijn opdrachten was het inventariseren van deze veelzijdige garderobe en realia. Dit was een bijzonder proces. Ik wist niet wat ik kon verwachten. Voordat ik daadwerkelijk aan de slag ging, heb ik zowel bij restaurator Lilo Duinkerken als bij kunsthistoricus Tim Graas advies ingewonnen over het behandelen en labelen van de verschillende

9

soorten materialen. Daarnaast heb ik mij ingelezen, terwijl de eerste *cappa magna** lag te 'ontmotten' in de vriezer. Na het voorbereiden-
de werk en het aanschaffen van schoonmaakattributen was het tijd om mezelf te verplaatsen naar mijn nieuwe werkplek. Ik ruilde mijn plek op de werkvloer van het KDC in voor een bureau op de zevende verdieping van de Universiteitsbibliotheek

(Foto coll. KDC, fotograaf Paul Koopmans)

Nijmegen, waar het magazijn van het KDC zich bevindt.

Daar zat ik dan, alleen in een boekendepot, objecten schoon te maken van wijlen kardinaal Van Rossum. Af en toe kreeg ik bezoek van de medewerkers van de UB en het KDC, maar het overgrote deel was ik alleen aan het werk. Het was koud in het boekendepot, maar ik werd voorzien van een kacheltje en was dankbaar voor de warme chocolademelk uit de automaat in het KDC.

Het schoonmaken van de realia was altijd verrassend. Bij het openen van elke nieuwe doos vroeg ik me af wat er in zou zitten. Dit kon erg verschillen, van een enkel groot gewaad tot tientallen kleine objecten. Een met parelmoer ingelegd zakmesje, een glazen buisje met tanden, een schoenlepel, een rozenkrans van parelmoer (vermoedelijk gekregen van Paus Pius X) en nog veel meer. Na het schoonmaken moest alles worden gelabeld. Aan de objecten

(Foto coll. KDC, fotograaf Paul Koopmans)

(Foto coll. KDC, fotograaf Paul Koopmans)

werd met draad een labeltje met inventarisnummer vastgemaakt. Ik moest per object bekijken wat de geschikte plek voor het labeltje was. De volgende stap was het beschrijven. Dit was niet altijd even gemakkelijk, want soms had ik geen flauw benul van wat er voor me lag. Sommige voorwerpen in de collectie hebben liturgische waarde en sommige zijn doodgewone gebruiksvoorwerpen. Op dit soort momenten zocht ik raad bij de medewerkers van het KDC en bij een aantal boeken. Wanneer dit niet genoeg was, dook ik Van Rossums papieren in, op zoek naar aanwijzingen in brieven en foto's.

ONTMOTTEN

Na het schoonmaken van de objecten ben ik verder gegaan met de kle-

(Foto coll. KDC, fotograaf Bert Donks)

ding. Zoals ik al eerder schreef, was al een klein gedeelte in de vriezer geweest. Dit hoorde bij het conserveringsproces. Voordat ik de kleding van Van Rossum kon schoonmaken verpakte ik het textiel in plasticfolie en deed dit vervolgens in zakken die vacuümdicht waren. Deze pakketjes met kleding gingen ongeveer 48 uur de vriezer in. Door de lage temperatuur werd de kleding ontdaan van eventuele motten. Na dit 'ontmotten' moest ik nauwkeurig te werk gaan. De ontmotte en ontdooide kleding mocht niet in aanraking komen met kleding die nog in de vriezer moest. Vervolgens heb ik de kleding stofvrij gemaakt met een stofzuiger, gelabeld en beschreven. Ik lette op wat voor kledingstuk het was (bijvoor-

11

(Foto coll. KDC, fotograaf Paul Koopmans)

beeld een kalotje of *mantelletta***)**, van welk materiaal het was gemaakt (linnen, katoen of kant), hoe het eruit zag, welke kleuren het had en wat de afmetingen waren. Tijdens het inventariseren van de collectie zijn foto's gemaakt door huisfotograaf Paul Koopmans. Om de kleding goed te kunnen fotograferen, heeft het KDC een paspop gekocht. We hebben lang moeten wachten tot deze arriveerde, waardoor het in ontvangst nemen van de pop erg heugelijk was. Soms was het aankleden van de pop erg lastig wanneer het om grote, moeilijk te hanteren gewaden ging. Soms wisten we niet hoe een bepaald kledingstuk gedragen moest worden en gingen we te rade

bij experts binnen het KDC en bij de literatuur. Na het invriezen, ontdooien, schoonmaken, beschrijven en fotograferen heb ik de foto's gekoppeld aan het inventarisnummer in de database. Ze zijn nu terug te vinden in de catalogus op de website van het KDC.

Door mijn stage heb ik veel geleerd over het ontsluiten van materiaal, het beschrijven ervan en het invoeren in een database-systeem, nuttige praktische ervaring, en daarnaast veel over een wereld die voor mij tot dan toe totaal onbekend was: het leven van een kardinaal in de katholieke kerk aan het begin van de twintigste eeuw.

ENORM KLOOSTER

Door mijn werkzaamheden raakte ik steeds meer geboeid door Van Rossum en wilde ik graag weten hoe Wittem eruit zag. Dus heb ik besloten om in mijn vrije tijd een bezoekje te brengen aan het redemptoristenklooster. Wittem lijkt uit maar één grote weg te bestaan waaraan ook het klooster staat. Vergeleken met het dorp lijkt dit klooster enorm. Het complex bestaat uit twee grote vierkante blokken met allerlei kleine kamers, die ooit bewoond waren. In het gehele klooster verblijven nu nog maar zes kloosterlingen. De congregatie wordt steeds kleiner, en ik vraag me af hoe lang Wittem nog zal blijven bestaan. Het was een hele bijzondere plek om rondgeleid te worden. Uit alles in het klooster, de

(Foto coll. KDC, fotograaf Paul Koopmans)

tuin, de refter, de sacristie, de kloosterkerk en de prachtige bibliotheek blijkt dat dit vroeger een plek van grote eerbied is geweest.

Özden Cosgun

* **Cappa Magna** is een verlengde ceremoniële mantel die door bisschoppen en kardinalen wordt gedragen bij een hoogmis of processie als ze niet celebreren.

** Een **kalotje** is mutsje dat rooms-katholieke bisschoppen op de kruin dragen. Een **mantelletta** is een kledingstuk dat bepaalde Rooms-katholieke prelaten boven hun soutane (lang priesterkleed met nauwe mouwen en een rij knoopjes van de hals tot de voeten) en rochet (superplie met minder wijde mouwen) dragen. Een mantelletta heeft een open voorzijde en komt ongeveer tot knielengte. In plaats van mouwen zijn er aan de zijkanten van de mantel-

(Foto coll. KDC, fotograaf Bert Donks)

letta spleten waardoor de drager zijn armen kan steken. Een mantelletta wordt aan de nek gesloten.

Literatuur:

C.H. Staal, *De kleren van de kardinaal*, Zwolle/Utrecht 1992

Mieke van Zanten, *Religieus erfgoed. Geïllustreerde lexicon*, Zutphen 2008.

13

COLUMN

ROOMSCH PANOPTICUM

14

Decennia lang heeft de politicus mgr. W.H. Nolens gewaakt voor de toegangsdeur naar de studiezaal van het KDC. Hij heeft ook wel eens in de studiezaal zelf gestaan, in de loop der jaren al naargelang voorzien van oranje sjaal, kerstmanmuts of zonnebril. Naar verluidt vond KDC-directeur Jan Roes Nolens in de vroege jaren zeventig achter in de tuin van het Schaepmanhuis, het hoofdkantoor van de Katholieke Volkspartij, toen hij daar het KVP-archief kwam inspecteren.

Maar nu loopt het toch de spuigaten uit. Onlangs is, zo lees ik in dit nummer, een replica van het model van het bekende standbeeld van Thomas van Aquino, dat bij de aula van de universiteit staat, in de KDC-studie-

zaal geplaatst. Eenzaam hoeft hij zich daar niet te voelen. Niet alleen het vertrouwde borstbeeld van Nolens staat daar, maar inmiddels ook de besnorde kop van de oprichter van de RK Volksbond W.C. Passtoors, door de KDC-collega's gewoonlijk met 'Stalin' aangesproken. Voorts staat in de hoek van de studiezaal het anderhalve meter hoge gipsen model van het standbeeld van kardinaal Willem van Rossum, dat in meer dan

levensgrote vorm in Den Bosch staat. De KDC-bezoeker die nu denkt bij Madame Tussauds te zijn beland weet nog niet de helft. Achter de KDC-coulissen vinden we nog: een halve meter hoog ontwerp voor een standbeeld van Herman Schaepman in Tubbergen, een miniatuur van het standbeeld van Alphons Ariëns in Enschede, plus een forse marmeren replica van diens monument in Maarssen, en de bronzen kop op ware grootte van de Nijmeegse hoogleraar Germanistiek Baader (fout in de oorlog).

En dan staat er nu dus het beeld van de heilige Thomas. Diens 'leer', het neothomisme, was in de negentiende en halve twintigste eeuw richtinggevend, ook voor al die versteende katholieke voormannen die in en buiten de KDC-studiezaal het roomsch panopticum bevolken, al liepen de interpretaties ervan nogal eens uiteen. Nu kunnen zij het Thomas zelf vragen, als 's-nachts de klok twaalf slaat.

Wiek

EEN NIEUW PERSPECTIEF OP HET ARCHIEF VAN PRIESTER-POLITICUS SIEG- FRIED STOKMAN

Historici gebruiken archiefcollecties meestal om antwoorden te vinden op feitelijke vragen. Het loont echter de moeite om eerst zorgvuldig na te gaan wat de motieven van de archiefvormer zijn geweest. Het voorbeeld van het archief van de priester-politicus Siegfried Stokman (1903-1970) (KDC, archiefnr. 57) laat zien dat het verhaal veel aan betekenis kan winnen door de vraag naar het doel van de collectie te stellen. De pater Franciscaan Stokman was tijdens en na de Tweede Wereldoorlog een belangrijke politieke adviseur van aartsbisschop Johannes de Jong (1885-1955). Vanuit deze positie was Stokman onder andere nauw betrokken bij de oprichting van de Katholieke Arbeidersbeweging (KAB), het Centrum voor Staatkundige Vorming (CSV) en de Katholieke Volkspartij (KVP) in 1946. Voor de laatstgenoemde partij zat Stokman tussen 1946 en 1963 in de Tweede Kamer en vervolgens in de Senaat (tot 1969).

Stokman heeft veel aantekeningen bijgehouden van zijn politieke werkzaamheden. Zo krabbelde hij op losse papertjes, beleidsnota's of brieven hoe hij en andere vooraanstaande katholieke politici rond 1945 discussieerden over de politieke toekomst van Nederland. Tegelijkertijd schreef Stokman *Het*

Priester-politicus J.G. (Siegfried) Stokman OFM in 1956. Het grootste deel van zijn archief ligt opgeslagen in het KDC (collectie KDC, fotograaf onbekend)

verzet van de Nederlandsche bisschoppen tegen nationaal-socialisme en Duitse tirannie (1945) en *De katholieke arbeidersbeweging in oorlogstijd* (1946). Als gevolg daarvan is Stokmans archief van belang geweest voor historici die onderzoek hebben gedaan naar de kerkelijke en politiek-maatschappelijke elites van de katholieke zuil tijdens en kort na de Tweede Wereldoorlog. Stokman mengde zich in de politieke discussies én documenteerde dat uitgebreid. Het is dan ook niet verrassend dat Stokman door historici zoals Hans Bornewasser en Jan Roes is beschouwd als een 'sleutelfiguur' en 'doopheffer' van de naoorlogse katholieke politiek.

Toch is een meer kritische houding

GELOOFWAARDIGHEID

[illegible]

band met Stokmans inspanningen om de geloofwaardigheid van zijn eigen positie als volksvertegenwoordiger na de bevrijding te vergroten. Terwijl Stokman in de jaren dertig geen politieke functies bekleedde, behoorde hij in 1945 tot de elite van de katholieke politiek. Met steun van aartsbisschop De Jong zat Stokman zowel in het College van Vertrouwensmannen, dat bij de Duitse capitulatie orde zou handhaven in naam van de Nederlandse regering, als in het noodparlement. Daarnaast ijverde Stokman in opdracht van de aartsbisschop voor de opbouw van de KVP, een partij die alle katholieken op politiek vlak zou moeten vertegenwoordigen. Ondanks deze kerkelijke goedkeuring uitten verschillende katholieke priesters, intellectuelen en politici kritiek op Stokmans politieke invloed. Zij vonden dat de kerk of haar geestelijken zich niet moesten bemoeien met de politiek-maatschappelijke activiteiten van haar gelovigen. Vooral het bisschoppelijk Mandement uit 1954, waarin de aartsbisschop

onder andere het lidmaatschap van de PvdA ontraadde, riep protest op. Volgens de tegenstanders bracht die inmenging de politieke samenwerking tussen katholieken en de PvdA in gevaar. Zij wantrouwden Stokman, die meeschreef aan het Mandement, als een representant van deze ongewenste bemoeienis van de kerk met de politiek.

Bovendien werd Stokman beschuldigd van 'ellenbogenpolitiek'. Zijn medebroeder Didymus Beaufort (1890-1965), bijvoorbeeld, voelde zich gepasseerd toen Stokman zijn plaats innam in de Tweede Kamer (inv.nr. 22). Aangedaan door het verwijt van Beaufort, reageerde Stokman met een opsomming van zijn werkzaamheden rond de bevrijding. Stokman benadrukte dat niet hijzelf, maar de aartsbisschop hem voor het politieke werk had bestemd. Stokman gaf een soortgelijke repliek op het verwijt van 'opportunisme', geuit door de katholieke politicus Rad Kortenhorst (1886-1963) (inv.nr.216). Tot slot werd Stokman door vakbondsleider en Eerste Kamerlid Adrianus de Bruyn (1887-1968) te licht bevonden voor het politieke werk. Opnieuw reageerde Stokman door te wijzen op de goedkeuring van zijn politieke activiteiten door de aartsbisschop (inv. nr. 62). Deze – door historici vaak geciteerde – briefwisselingen van Stokman moeten dus worden begrepen als een reactie op de groeiende kritiek op zijn positie binnen de KVP.

NIEUW PERSPECTIEF

Dit werpt een nieuw perspectief op het archief van Stokman. Vaak hebben historici dat bronnenmateriaal gebruikt om de heropbouw van de katholieke organisaties na de Tweede Wereldoorlog te reconstrueren en te begrijpen. Wie het archiefmateriaal voor dat doel bekijkt, ontdekt een historische beschrijving van de naoorlogse katholieke politiek met een sleutelplaats voor Stokman. Ik heb hier willen aantonen dat het echter niet zo simpel is, door kort te wijzen op het feit dat Stokman zijn archief ook zelf ordende, aanpaste en inzette ter verdediging van zijn politieke positie. Dit betekent niet dat Stokmans bronnen plots "onwaar" of onbruikbaar zijn voor een historische analyse van de naoorlogse katholieke politiek of Stokmans werkzaamheden. Het geeft wel aan dat we kritisch moeten nagaan of ons beeld van Stokman als invloedrijke machts-politicus ook niet deels door hemzelf is voorgesorteerd. Deze nadere lezing van Stokmans nalatenschap maakt het archiefonderzoek veel spannender: wat aanvankelijk een keurige verzameling documenten leek, blijkt veel eerder het tastbare resultaat van een menselijk leven vol strategische keuzes en zorgvuldige overwegingen.

Vincent van de Griend

ATELIER STADELMAIER EN WIM VAN WOERKOM

18

In 2015 heeft het KDC een uitgebreide collectie ontwerpen gekregen van de vroegere firma Stadelmaier. Deze onderneming was in de twintigste eeuw een belangrijke producent van kerkelijke kunst in de ruimste zin van het woord: zij vervaardigde zowel kazuifels, dalmatieken en stola's, als vaandels voor gildes, bedevaartverenigingen, fanfares en andere katholieke organisaties. Van de jaren dertig tot zestig was de kunstenaar Wim van Woerkom (1905-1998) verantwoordelijk voor de ontwerpen. Over de relatie tussen de ondernemer en deze kunstenaar hier iets meer.

Arthur Stadelmaier (1901-1981) en zijn vrouw Magdalena Glässner (1906-1989) vestigden zich eind jaren twintig in Nijmegen waar ze vanaf oktober 1930 ingeschreven stonden bij de Kamer van Koophandel met een firma voor liturgische gewaden. Ze verkochten zowel producten uit eigen atelier als van andere ondernemingen. Voor hun eigen lijn wilden ze werken leveren van artistiek niveau, zoals men in advertenties en in de bedrijfsbrochure kon lezen (afb. 1). Daarom zochten ze de medewerking van een kunstenaar en die vonden ze in de persoon van Wim van Woerkom.

OPLEIDING

Wim van Woerkom is geboren in Nij-

1. Brochure Stadelmaier, ca 1939

megen in 1905. Hij volgde de onderbouw HBS op het Canisius College, ging daarna naar de kunstnijverheidsschool in Den Bosch, vervolgde zijn opleiding aan de Hogere School voor de Kunsten in Antwerpen en keerde in 1929 als volleerd kunstenaar terug. Hij kreeg al snel naam in de regio. Hij nam deel aan de grote evenementen in de stad, exposeerde er regelmatig, portretteerde hooglebaren van de universiteit en ontwierp decors en affiches voor toneelstukken van de studenten. Hij manifesteerde zich ook als glazenier. Een van zijn vroegste opdrachten betrof de serie glas-in-loodramen over het leven van Jeanne d'Arc die in 1935-36 geplaatst werd in de gevel van het Canisius College. In Van Woerkom had Stadelmaier dus een kunstenaar met een professionele opleiding, die goed geïntegreerd was in het katholieke milieu. Bovendien werkte hij op free-lance basis, hetgeen financieel

risicoloos was voor de ondernemer. In de jaren dertig werkte Van Woerkom in een traditionele figuratieve stijl. Men ziet dat in het vaandel dat hij in 1940 voor de Broederschap van de H. Familie uit de O.L.Vrouw van Lourdes-parochie in Scheveningen ontwierp. Hij zette de compositie op met een weloverwogen spel van licht en kleur. Jozef is gehuld in tamelijk donkere kleuren bruin, groen en donkerblauw, Maria in helderder tinten, rood en lichtcrème, de kledij van Jezus is van een stralend wit. Zo ontstond een crescendo van licht waarvan Jezus het middelpunt is. Het palet is opgezet met discrete harmonieën: het wit van de kleding van Jezus komt terug in de lelie; het rood van Maria's gewaad in haar aureool en in de letters Heilige Familie; het groen van Jozefs mantel in het aureool en de letters Broederschap.

De compositie is zorgvuldig opgezet binnen een ovaal en geplaatst in het centrum van het beeldvlak (afb. 2).

OORLOG EN WEDEROPBOUW

19

De oorlog was geen gemakkelijke tijd voor Van Woerkom. Hij zag zijn huis gevorderd worden door de Duitsers; exposeren werd moeilijk. Hij maakte in deze tijd wel weer enkele ontwerpen voor de firma Stadelmaier. Zo ontstonden in 1941 een vaandel voor de St.-Mathiasparochie in Weert en in 1942-43 vandenels voor de Franciscus van Assisi-parochie in Babberich.

In de tijd van de wederopbouw van Nijmegen was Van Woerkom heel actief, als leraar, als vrij kunstenaar en in dienst van Stadelmaier. Die waardeerde hem hogelijk. Toen in 1948 de firma een personeelsavond organiseerde heette Arthur Stadelmaier heel nadrukkelijk Van Woerkom welkom, die 'door zijn bijzondere en kunstzinnige ontwerpen 'n speciaal stempel op het bedrijf [had] gedrukt, waardoor het nog beter in staat is zijn naam en daarmee de Nijmeegse naam op dit gebied hoog te houden', zo las men erover in *De Gelderlander* van 27 januari 1948. Van Woerkoms relatie met Stadelmaier leidde tot meer dan alleen ontwerpen voor religieuze artikelen. Hij tekende het geboortekaartje voor dochtertje Ursula en schilderde een portret van haar. In 1951 portret-

2. *Broederschap v.d. H. Familie, vaandel, 1940*

3. Arthur Stadelmaier 1951, portret geschilderd door Wim van Woerkom

jubilierende R.K. Toneelvereniging Thalia, in 1949 een driestel voor de St. Annaparochie aan de Groenestraat, in 1950 een vaandel voor de Nederlandse Katholieke Grafische Bond afdeling Nijmegen genaamd Thomas van Aquino, in 1952 een vaandel voor de Rijnlandse proces-sie naar Kevelaer uit Alphen a/d Rijn, in 1954 een vaandel voor de Katholieke Molenaarsbond Sint Victor (afb. 4) en in 1955 een vijfstel voor de kapel van het missiehuis Sint Jan te Soesterberg.

teerde hij Aart Stadelmaier (afb. 3). De ondernemer is gezeten in een luxe met kopernagels afgewerkte leunstoel en hij draagt een driedelig kostuum met pochetje, hetgeen hem de uitstraling geeft van een man die geslaagd is in het leven. De lichte spanning op het gelaat verradt zijn gedrevenheid. Het kleurengamma is ingehouden: blauw en grijs voor kostuum en achtergrond en rood voor stropdas en stoelbekleding. Men ziet, aan dit grootformaat portret, dat het Stadelmaier goed ging in deze jaren. Dat bleek ook toen hij twee jaar later, in 1953, kon verhuizen naar de vroegere woning van Anton A.S. Dreesmann (1897-1945) aan de Oranjesingel 65.

De ontwerpen van Van Woerkom volgden elkaar in regelmatig tempo op, hetgeen vaak gepaard ging met een artikel in de krant. In 1947 ontwierp hij een vaandel voor de

ONTWIKKELING

Inmiddels was de stijl waarin Van

4. St. Victor, Nederl. Kath. Molenaarsbond, vaandel, 1954

Woerkom werkte geëvolueerd. In feite had hij al sinds de jaren twintig getracht om in affiches waarvoor hij regelmatig opdrachten kreeg, door vereenvoudiging van vorm en ver-sobering van palet meer zeggingskracht te leggen. Dat zoeken werd gestimuleerd toen hij in 1938 een

aanstelling kreeg als leraar tekenen en decoratieve kunst, ook reclame genoemd, aan Kunstoefening in Arnhem, de latere kunstacademie. In de vaandels die hij voor Stadelmaier ontwierp zien we dat terug. Hij reduceerde de lijnen van de binnentekening, verving de vloeiende lijnvoering van vroeger door vereenvoudigde hoekige lijnen en schematiseerde de licht-donkerpartijen. Waar een

monumentaal effect werd verlangd, zoals in het vaandel van Sint Victor, sneed hij de figuur af en plaatste die dicht bij het beeldvlak, zodat de impact op de toeschouwers optimaal was. Belangrijk ook was de vorm en de positionering van de belettering op de vaandels. Op afstand moest duidelijk zijn om welke organisatie het ging.

21

WANDTAPIJT

Een van de eervolste opdrachten betrof het tekenen van het wandtapijt dat burgemeester Charles Hustinx van Nijmegen in 1955, bij gelegenheid van het 1850-jarig bestaan van de stad, aan de paus ging aanbieden namens katholiek Nijmegen (afb. 5). Op het wandtapijt van 80 x 180 cm staat centraal een levensboom, symbool van groeiend Nijmegen, met personen en attributen die herinneren aan belangrijke aspecten van haar geschiedenis. Onderaan een Romeinse adelaar met, staande voor een klassieke gevel, keizer Trajanus, die de oorkonde toont waaraan Nijmegen zijn stadsrechten ontleent. In het midden Karel de Grote met zwaard en rijksappel, voor een Karolingische poort, en een personificatie van het geloof, met fakkel en het wapen van de stad Nijmegen. Als bekroning de stadspatroon Stephanus die zijn hand beschermend uitsteekt boven de aan hem gewijde kerk. Een Latijnse tekst omlijst het geheel: *Pio P.P.XII D.D. Urbis Ulpiae Noviomagi quae Stephano Fovente*

5. Wandkleed voor de paus, 1955

Caroli Fidem integram servavi Cives catholici anno MDCCCL A. U. C.

'Aan Z.H. Paus Pius XII aangeboden door de Katholieke burgers van Ulpia Noviomagus, dat, onder de schutse van Stephanus het geloof van Carolus ongerept heeft bewaard. In het jaar 1850 na de stichting van de stad'.

Er zouden nog prestigieuze opdrachten volgen. Van Woerkom tekende de paramenten die monseigneur Wim Bekkers in 1957 droeg toen hij bisschop van Den Bosch werd gewijd.

6. Aartsengel Michael, vaandel, 1961, kerk Beckenried

Hij ontwierp in 1958 de gewaden die monseigneur Bernard Alfrink droeg tijdens de liturgieviering bij het Maria-congres in Nijmegen. In hetzelfde jaar tekende hij een vaandel voor fanfare Sint Gerlachus in Oirsbeek. Ook was hij verantwoordelijk voor het ontwerp van de paramenten waarmee in 1961 monseigneur Jan Bluysen tot bisschop werd gewijd. Eveneens in 1961 tekende hij de drie vaandels van de aartsengelen Rafael, Uriël en Michaël voor een kerk in Beckenried in Zwitserland (afb. 6-7).

7. Aartsengel Rafaël, Tobias en de vis, vaandel 1961, kerk Beckenried

8. *Paars kazuifel met gekruisigde Christus*
1958

Van Woerkom ontwierp nog vele kazuifels (afb. 8), stola's en koorkappen in zijn karakteristieke stijl. Midden jaren zestig ging hij nog verder in de stilering, zoals is te zien in het Antependium dat hij in 1964 ontwierp voor de Karmelkerk in Nijmegen (afb. 9). Het was een van de laatste producten van hun samenwerking. Ca 1967, Van Woerkom was inmiddels de zestig gepasseerd, kwam er een einde aan de samenwerking van

de kunstenaar en de ondernemer. De firma zou overigens nog een bewogen periode kennen. Arthur Stadelmaier werd in 1977 opgevolgd door zijn zoon Ben Stadelmaier en in 1997 trad met Aart Stadelmaier de derde generatie ondernemers aan. Het bedrijf werd met allure gerund, behaalde nog mooie successen in heel de wereld, maar moest toch in 2004 en, na een doorstart, in 2010 de vlag strijken. Met het archief van Stadelmaier bewaart het KDC een rijke herinnering aan deze succesvolle katholieke Nijmeegse onderneming.

23

Leo Ewals

De foto's van deze bijdrage zijn aangeleverd door Leo Ewals.

9. *Nijmegen Karmelkerk Antependium Lucas*
1964

EEN NIEUWE AANWINST VOOR DE STUDIEZAAL TER ERE VAN LODEWIJK

24

In de vorige *Impressie* is verslag gedaan van het afscheid van Lodewijk Winkeler als directeur van het KDC. Ter herinnering aan Lodewijks jarenlange inzet voor het katholieke documentaire erfgoed prijkt thans in de studiezaal van het KDC een beeld van een van Lodewijks favoriete onderzoeksobjecten: Thomas van Aquino. Deze dominicaan, die leefde van 1225-1274, heeft zijn naam gegeven aan een filosofisch-theologisch stelsel, het thomisme en later het neo-thomisme, dat een grote invloed heeft gehad op de leer van de katholieke kerk.

Het beeld is een replica van het gipsen model gemaakt door beeldhouwer August Falise (1875-1936) ten behoeve van het meer dan levensgrote bronzen beeld van de heilige, dat zich naast de aula van de Radboud Universiteit bevindt. Dit beeld was een geschenk van de orde der dominicanen aan de nieuw gestichte universiteit in 1923 opdat de geleerde heilige tot voorbeeld van de studenten en docenten kon strekken. Het werd met de nodige plechtigheden onthuld op de tweede Dies Natalis op 31 mei 1926. Het uiteindelijk uitgevoerde beeld wijkt in details af van het model, dat op de rand voorzien is van een Latijnse tekst in een sierlijk doch moeilijk leesbaar lettertype: 'Cujus doctrinam [ad] suam ecclesia fecerit', vertaald:

(Foto coll. KDC, fotograaf Tim Graas)

zijn leer heeft de Kerk tot de hare gemaakt. Aan de zijkant lezen we de naam van paus Pius XI, het jaartal 1923 en de naam van de encycliciek *Studiorum Ducem*, waarin de leer van Thomas tot leidraad werd verklaard. Daarboven is de signatuur van de kunstenaar Aug. Falise en het jaartal 1924 ingekerfd.

Het oorspronkelijke model bevindt zich in het dominicanenklooster te Zwolle, dat vroeger het studiehuis was van de orde. Het klooster was toegewijd aan de H. Thomas van Aquino. Het Zwolse klooster was zo vriendelijk het model tijdelijk af te

staan aan het KDC om er een afgiet-
sel van te laten maken, wat vakkun-
dig is gebeurd door Hans de Waal te
Lith: de replica is met het blote oog
niet van het origineel te onderschei-
den.

Het Thomasbeeld van Falise geldt in
de kunsthistorische literatuur als een
van de meest geslaagde 20ste-eeuw-
se voorstellingen van de heilige, die
conform de traditie als zwaarlijvig is
afgebeeld. De geleerde dominicaan
en kunstkenner pater Bernard Mol-
kenboer was indertijd vooral onder
de indruk van de (in zijn bewoor-
dingen) 'edele intelligentie' van de

vergeestelijkte krachtige kop en het
expressieve syllogistische gebaar
van duim en wijsvinger. Als blijvend
aandenken aan Lodewijk is op de
sokkel een bordje aangebracht met
de passende tekst: 'Ik zit hier / ter
ere van / Lodewijks bestier'.

25

Tim Graas

Lodewijk Winkeler (r) en Tim Graas (l)
(Foto coll. KDC, fotograaf Paul Koopmans)

KORT NIEUWS

VOLKSPETITIONNEMENT 1878

Dankzij donaties van de Stichting Vrienden van het KDC en de Stichting Dr. Abraham Kuypersfonds kon het KDC de opdracht geven aan het Nationaal Archief om de handtekeningenlijsten met de namen van 164.000 katholieken die in 1878 het Volkspetitionnement voor bijzonder onderwijs van dat jaar steunden te restaureren en te laten digitaliseren. Zo is een belangrijk document uit de Nederlandse geschiedenis voor het nageslacht gered. Op 30 juni organiseert het KDC samen met historici van de Radboud Universiteit, het IISG, het Nationaal Archief en het Amsterdam Centre for Religious History aan de VU een symposium in Nijmegen. Daar wordt uit de doeken gedaan dat deze actie de basis heeft gelegd voor een brede democratische burgerbeweging van katholieken en protestanten (zie www.kdc.ru.nl). Het symposium vormt de aftrap van de volgende stap: een crowdsourcing project van vrijwilligers. U kunt daaraan meewerken, het is makkelijk, leuk en zinvol, zie www.velehanden.nl. De werkwijze wordt op het symposium uitgelegd. We hopen dat we spoedig een student aan kunnen stellen voor de controle van de invoer en de verwerking van de gegevens. Daarvoor zijn nog aanvullende fondsen nodig.

RECTIFICATIE

Op pagina 23 van *Impressie 19* is de

Klasfoto van de St. Jansschool te Tilburg (1923) van de Fraters van Tilburg (Foto coll. KDC, fotograaf onbekend)

foto van Mgr. C.C. Prinsen geplaatst. Deze afbeelding hoort niet bij het beschreven archief. Het gaat hier namelijk om pastoor Karel Prinsen.

Pastoor Karel Prinsen was de twaalfde pastoor van Udenhout, geboren te Aarle-Rixtel op 14 juli 1903. Zijn priesterwijding vond plaats op 25 mei 1929. Pastoor Prinsen is overleden in 1995.

Foto uit het archief van pastoor Prinsen

Stichting Vrienden van het KDC

Postbus 9100
6500 HA Nijmegen

Tel. 024 3612412
Fax 024 3612403

E-mail: vrienden@kdc.nl
www.ru.nl/vkdc/vrienden

KvK 09160251
Bankrek.nr. 12.39.94.411

27

VRIENDEN VAN HET KDC

Op 30 maart 2017 maakte het bestuur van de Stichting Vrienden van het KDC kennis met de nieuwe directeur Hans Krabbendam. Alleen de heer Ton Duffhues kon niet aanwezig zijn. Zijn gezondheidssituatie noodzaakt hem om zich uit een aantal activiteiten terug te trekken en hij berichtte daarom dat hij zal terugtreden. Zijn afscheid staat voor het najaar gepland, maar we willen hem hier alvast bedanken voor zijn inzet voor het KDC vanaf het eerste uur van de Vrienden.

Op de vergadering werden volop ideeën besproken die het KDC verder kunnen uitbouwen en waaraan de Vrienden een (financiële) ondersteuning kunnen bieden. Dankzij een legaat van mevrouw Van Zeil-De Groot kan het KDC kwetsbare handtekeningenlijsten laten repareren en digitaliseren. Deze lijsten bevatten de namen van 164.000 katholieken die in 1878 het Volkspetitionnement voor bijzonder onderwijs van 1878 steunden. Deze handtekeningactie geldt als de basis voor politieke en onderwijskundige mobilisatie van de Nederlandse katholieken. Dankzij deze bijdrage kan het KDC

participeren in een uniek samenwerkingsverband tussen de afdelingen geschiedenis van de RU en de VU. Samen met tientallen vrijwilligers worden de personen geïdentificeerd, waardoor een schat aan informatie over een politieke beweging van onderop beschikbaar komt. Het bestuur is verheugd dat dit project zo van start kan gaan. Graag stellen we het KDC in staat om dit plan verder uit te voeren, zoals verder in dit nummer wordt uitgelegd. Het zou mooi zijn als we daaraan een bedrag van € 5.000 kunnen bijdragen.

Giften zijn van harte welkom op bankrekeningnummer NL 09 RABO 012 399 44 11 t.n.v. Stichting Vrienden van het KDC. Bij voorbaat harte-lijk dank voor uw steun.

Bas Kortmann
voorzitter

AANWINSTEN ARCHIEF

Behoudens een groot aantal aanvullingen op bestaande archieven, is een drietal nieuwe collecties aan ons bestand toegevoegd.

ARCHIVALIA H.B.J. LEEMANS

Priester H.B.J. Leemans hield van 1987 tot 2007 dagboeken en verslagen bij over de ontwikkelingswerkbezoeken die hij aan projecten in Argentinië, Chili, Tanzania en India bracht. Dit materiaal is samen met een serie fotoalbums, dia's en geluidsopnames van diezelfde bezoeken aan het KDC geschonken.

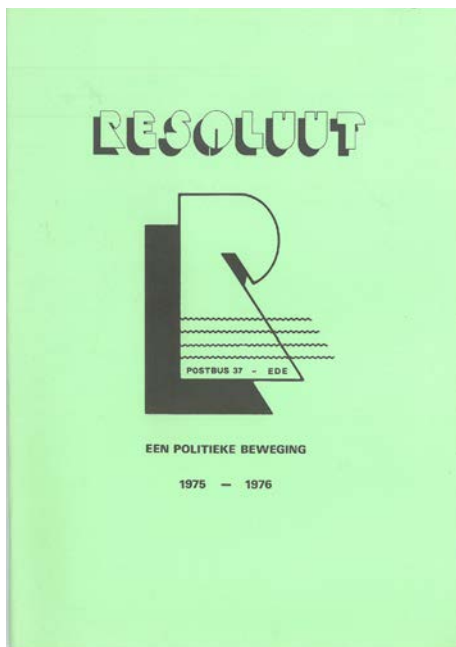
KATHOLIEKE VERENIGING VAN LEERKRACHTEN BIJ HET LANDBOUWHUISHOUDONDERWIJS

Een van de meest verzuilde maatschappelijke sectoren was en is deels nog steeds het onderwijs. Dat

blijkt ook wel uit het grote aantal archieven van onderwijsvakorganisaties aanwezig op het KDC. Wij beheerden al de archieven van onder andere de Katholieke Onderwijzersvereniging Sint Lebuïnus, de Katholieke Vereniging van Docenten aan Pedagogische Academies, de Katholieke Vereniging van Leerkrachten in de Lichamelijke Opvoeding Thomas van Aquino en de Vereniging van Docenten Levensbeschouwing. Aan deze lijst kunnen nu twee dozen van de Katholieke Vereniging van Leerkrachten bij het Landbouwhuishoudonderwijs worden toegevoegd.

POLITIEKE BEWEGING “RESOLUUT”

Deze bijzondere aanwinst is afkomstig uit de nalatenschap van Henk Mattijssen. Mattijssen, die bevriend was met de bekende progressieve theoloog Edward Schillebeeckx, was samen met onder andere oud KVP-voorzitter Dick de Zeeuw en Paul Beugels in 1975 één van de initiatiefnemers van deze beweging. Teleurgesteld in de weigering van de KVP en later het CDA om zich tot een open progressieve christelijke partij te ontwikkelen, formeerde een aantal ontevreden KVP'ers onder de naam “Resoluut” een progressieve beweging. De ideeën van Resoluut waren onder andere geïnspireerd op het gedachtegoed van Schillebeeckx. De beweging zocht samenwerking met progressieve democraten en politieke prominenten. Jan Glastra

van Loon en Jan Terlouw voerden gesprekken over het samengaan van Resoluut met D'66 tot een nieuwe politieke partij. Toen dit initiatief op niets uitliep werd de beweging in 1976 opgeheven. De collectie bestaat uit een flinke doos notulen, krantenknipsels en correspondentie.

DIGITALISERINGS- EN CONSERVERINGSPROJECT WOUTER LUTKIE GOEDGEKEURD

Het KDC heeft van de rijksoverheid een subsidie van ruim €200.000 ontvangen voor de conservering en digitalisering van het archief van de Brabantse priester en publicist Wouter Lutkie (1887-1968). Lutkie stond, zonder overigens vuile handen te hebben gemaakt, aan de wieg van het katholieke fascisme in Nederland, maar was ook sociaal actief en een enthousiast esperantist. De subsidie zal worden besteed aan het scannen, repareren en duurzaam bewaren

Wouter Lutkie
(Foto coll. KDC, fotograaf Hellmuth Struckmeijer-Wolf)

van de ruim 250.000 pagina's die het archief telt.

Ramses Peters

Portret van Wouter Lutkie door Jan Toorop, die eveneens als Lutkie een groot bewonderaar van Mussolini was (Coll. KDC)

AANWINSTEN BIBLIOTHEEK

PETER VAN OVERBRUGGEN EN JOS THIELEMANS, VAN DOMINEESHUIS TOT VAN GOGHHUIS, 1764-2014. 250 JAAR PASTORIE NUENEN EN HAAR BEWONERS, NUENEN: PROTESTANTSE GEMEENTE, 2016

De pastorie van de kleine protestantse gemeente in het door en door katholieke Brabantse Nuenen is wereldberoemd. Hier immers woonde korte tijd de schilder Vincent van Gogh, zoon van de Nuenense dominee Theodorus van Gogh. Vader Van Gogh was er drie jaar, van 1882 tot 1885, voorganger van een piepkleine gemeente met rond de zeventig lidmaten en veertig toehoorders (= kinderen). Vincent maakte in die jaren tweeëntwintig schilderijen, tekeningen en schetsen van de pastorie en de omgeving ervan. Twaalf ervan zijn in dit boek opgenomen, maar daarnaast ook heel wat historische en nieuwe foto's, en schilderijen die anderen van de pastorie maakten. Dit boek is echter veel breder opgezet. Uitgelegd wordt hoe de 'heersende kerk', te weten de gereformeerde (later hervormde) kerk trachtte Brabant te protestantiseren. De Maatschappij van Welstand kocht zelfs boerderijtjes en arbeiderswoningen ('ondersteuning' geheten) om er 'meelevende' protestanten te huisvesten – met weinig succes, want Nuenen bleef steeds voor 96% katholiek. Zo ontstond vanzelf een

*Pastorie voorzijde
(Vincent van Gogh, Nuenen, najaar 1885 JH 951)*

omgangsoecumene. Bij de inhuldiging van koningin Wilhelmina in 1898 woonden volgens de pastoor veel protestanten de dankzeggingsmis bij. En later, in de jaren zestig van de vorige eeuw, werd het gebruikelijk om met de katholieken samen de kerstviering te houden. Het grootste deel van het boek is gewijd aan alle dominees die kort of lang in Nuenen dienden, van Bartholomeus van der Port in 1648-1654 tot Sophia Crouwel (sinds 2009). Onder hen dus Theodorus van Gogh, maar ook de bekende pacifistische Bart de Ligt (dominee 1910-1916), die vanwege zijn antimilitaristische preken in 1916 gedwongen werd ontslag te nemen. Hij zal in 1919 het christendom vaarwel zeggen en zich in Zwitserland vestigen. *Van domineeshuis tot Van Goghghuis* is een rijk en uitbundig geïllustreerd boek, dat ons veel leert over de positie van protestanten in het katholieke Brabant in de afgelopen drie eeuwen.

Lodewijk Winkeler

AANWINSTEN BEELD EN GELUID

OPLOSSINGEN

Op de foto's in *Impressie 19* hebben we veel reacties gekregen.

Foto 1 blijken de Zusters O.L. Vrouw van Liefde van de Goede Herder te zijn. De foto is genomen in hun klooster in Zoeterwoude aan de Hoge Rijndijk, waar zowel het moederhuis als het noviciaat was gevestigd. Vierde van links is de overste, Moeder van het H. Hart. De congregatie was vooral actief in observatie-, rehabilitatie- en overgangshuizen voor meisjes. De zusters zijn herkend door hun toenmalige misdienaar, G.W. Pieterse.

Foto 2 leverde mooie verhalen op. Onze kunsthistoricus Tim Graas licht toe:

We ontvingen een drietal reacties, alle met het juiste antwoord. De vraag was of er een vrouwelijke heilige of religieuze is afgebeeld en wie dan wel. Het blijkt inderdaad om een heilige te gaan, hoewel niet Maria Magdalena zoals werd geopperd. Het betreft de H. Fabiola van Rome, die in 399 is gestorven. Zij was getrouwd met een losbandig type, scheidde van hem, hertrouwde, en deed na het overlijden van haar tweede man publiekelijk boete voor haar zonden. Ze schonk haar vermogen aan de armen en wijdde zich aan de verzorging van de zieken. Haar populariteit bleef tot in de 19de eeuw zeer beperkt, totdat kardinaal Nicholas Wiseman haar in 1854 de hoofdpersoon maakte van een roman over de vroegchristelijke tijd, *Fabiola or the Church of the*

31

OPGELOST:

Foto 1, Impressie 19

Foto 2, Impressie 19

Catacombs, die internationaal een groot succes werd en het later ook tot verfilming bracht.

De Franse schilder Jean-Jacques Henner koos haar in 1885 als onderwerp voor een schilderij. Henner, die vooral bekend is geworden door zijn verleidelijke vrouwenfiguren, beeldde haar af niet in een typische handeling of bepaalde gebeurtenis uit haar leven, maar maakte als het ware een portret van haar: een geïdealiseerd portret van een knappe Romeinse matrone, die met haar prominente rode sluier voldoet aan het toenmalige beeld van een zedige vrouw. Het schilderij was door de iconische, bijna Mona-Lisa-achtige kwaliteiten een instant succes op de Parijse Salon en werd vervolgens door de Franse staat aangekocht. Het ging

in 1912 verloren maar was inmiddels door reproducties en kopieën wereldwijd bekend geworden. De populariteit kreeg vanaf 1960 een nieuwe impuls, toen de Belgische koning Boudewijn met de Spaanse prinses Fabiola trouwde, die evenals haar naamheilige ziekenverpleegster was geweest. Het was ook een Belgische kunstenaar, Francis Alÿs, die het verzamelen van kopieën tot een speciaal project maakte. Begonnen in de jaren '90 heeft hij er op vlooiemarkten en in uitdragerijen inmiddels meer dan 500 op de kop weten te tikken en er een speciaal museum in Mexico voor gecreëerd dat ook de wereld rondgaat. Het blijkt dat de Fabiola van Henner tot de meest gekopieerde schilderijen ooit behoort. Alleen al op Marktplaats worden er

De verzameling Fabiola-kopieën van de Belgische kunstenaar Francis Alÿs.
(Fotograaf onbekend)

meerdere exemplaren aangeboden.

De meeste kopieën zijn van de hand van amateurkunstenaars – de vrij simpele voorstelling leent zich gemakkelijk voor naschilderen. De kopie, die het KDC onlangs met een drietal *Hummeltjes* van een particulier uit Nijmegen heeft ontvangen, lijkt geen werkstuk van een amateur maar van een broodschilder (een schilder zonder artistieke pretenties, die om den brode, vaak aan de lopende band produceerde). Het doek is voorzien van een signatuur die te lezen is als 'GeerT' of 'Geer T.', wat op een Nederlandse of Vlaamse herkomst wijst. Het is gissen naar een datering: jaren '30 of zo rond 1960 ? Dit op grond van de aangezette lippenstift en de oogschaduw. Hoe het ook zij, dit exemplaar is als typisch voorbeeld van katholieke huis- en slaapkamerkunst (in kerken vindt men deze Fabiola's niet) zeker op zijn plaats in de KDC-collectie!

Foto 5. Verschillende lezers herkennen de linguïst Bernard Bichakjian, sinds 2002 emeritus hoogleraar van de Radboud Universiteit. Hij was er van 1972 tot 2002 hoogleraar Franse taalkunde. De foto is ergens genomen in een lokaal in de Thomas van Aquinostraat. Bichakjian legde zich vooral toe op de studie van de taalevolutie, die hij spiegelde aan de biologische evolutie van de mens.

33

Foto 6. Toen Arnoud-Jan Bijsterveld deze foto zag van het Nijmeegs Studentenorkest CMC in de Vereeniging in Nijmegen besepte hij dat hij nu zelf ook al tot het katholiek erfgoed wordt gerekend. De foto is vermoedelijk begin jaren negentig genomen. De twee cellisten midden op de foto zijn Harriët Reker en Mariken Goris. Helemaal links op de foto zien we altviolist Roland van Abel voor de helft. Zelf speelde Bijsterveld toen de tweede viool en is niet op deze foto vereeuwigd.

OPGELOST:

Foto 5, Impressie 19

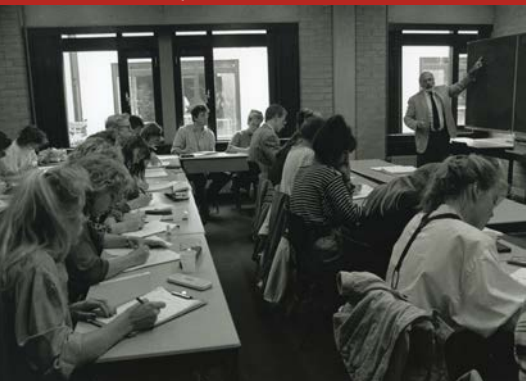

Foto 6, Impressie 19

NIEUWE FOTO'S

Foto 1-2

Van de heer Altena uit Haarlem ontvingen we twee fotoalbums gewijd aan mgr. M.A. Jansen, van 1956-1970 de eerste bisschop van het nieuwe bisdom Rotterdam. Een van de albums laat een feestelijke bijeenkomst zien, waarbij de bisschop het feestvarken is. Hij wordt verwelkomd door een schare bruidjes en krijgt ongetwijfeld een feestpreek tijdens een openluchtmiss. Weet iemand waar, wanneer en bij welke gelegenheid de bisschop werd gefêteerd?

34

Foto 1

Foto 2

Foto 3

Foto 3

Uit de nalatenschap van Jacobus Kromhout (1924-2014) ontvingen we een album met foto's van de pastorie te Stompwijk. De zus van Jacobus, Rika, was de huishoudster van pastoor J.D. Sijstermans (1891-1959). We zien haar hier rechts op de foto, met vermoedelijk de andere bewoners van de pastorie. Maar waarom hebben de dames een pop in hun armen en Rika tevens een groot kruis?

Foto 4

Van het grootseminarie te Haaren ontvingen we van Jan Willemsen handgeschreven 'Belevenissen over het studiejaar' 1956/57 en 1957/58 van het Filosoficum met foto's. Wie zijn deze seminaristen? Wordt hier de handoplegging geoefend?

Foto 5-6

'Sancta Aloysi – Ora pro Nobis'. Heilige Aloysius – bid voor ons is de tekst die dit prachtige vaandel siert van de "RK Ond. Afd. Jongelingsver. RK Volksb. St. Aloysius Arnhem". Aloysius van Gonzaga werd in 1568 geboren. Als priesterstudent van de jezuïeten verpleegde hij patiënten die leden aan de pest. Hij stierf daardoor

Foto 4

al jong op 23-jarige leeftijd in Rome in 1591. Aloysius wordt onder meer beschouwd als de patroonheilige voor de beroepskeuze. Jarenlang hing het vaandel in het trappenhuis van de vader van Herman Sterenborg. Graag zouden wij meer infor-

matie krijgen over wanneer en waar het vaandel is gemaakt en over de desbetreffende Arnhemse vereniging. Van de foto's 1-4 is de maker onbekend. Foto's 5 en 6 zijn gemaakt door Paul Koopmans.

Foto 5

Vefie Poels

Foto 6

Agenda

- 23 juni 2017 Bijeenkomst over Siegfried Stokman met de Schaepmanstichting
met Vincent van de Griend
Tijd : 10-13 uur
Locatie: KDC
- 30 juni 2017 Symposium Volkspetitionnement
Tijd : 13.30-16.30
Locatie : KDC
- 18 sept. 2017 Bijeenkomst Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven en
bisschoppelijke archivariissen
Tijd: 11-15 uur
Locatie : KDC
- 28 sept. 2017 Platform Particuliere Archieven
Maatschappelijke trends en acquisitiebeleid
Locatie : Atria Amsterdam

COLOFON

Impressie is de nieuwsbrief van het Katholiek Documentatie Centrum met nieuws over het KDC en zijn collecties en aanwinsten. De nieuwsbrief verschijnt twee maal per jaar. Op aanvraag wordt *Impressie* kosteloos toegezonden per post of email.

Redactie-adres en abonnementenadministratie:

Postbus 9100, 6500 HA Nijmegen

Tel. 024-3612412

info@kdc.ru.nl

www.ru.nl/kdc/impressie

Redactie: Hans Krabbendam, Michaela van Montfort, Lennie van Orsouw, Vefie Poels

Medewerkers aan dit nummer: Özden Cosgun, Marjet Derks, Leo Ewals, Tim Graas, Vincent van de Griend, Hans Krabbendam, Ramses Peters, Vefie Poels, Lodewijk Winkeler

Opmaak: Collin Burgemeestre. Grafisch ontwerp: Grafisch Ontwerpbureau Voltage, Nijmegen. Druk: Benda drukkers, Nijmegen.

ISSN 1877-2412

Illustratie omslag: Abne Herrebouts

Foto's pagina 36: Alan Smithee

mentatie Centrum Katholiek Documen Katholiek Documentatie Centrum Kath Katholiek

IMPRESSIE is een uitgave van het Katholiek Documentatie Centrum en verschijnt onregelmatig. Kijkt u voor meer informatie op www.ru.nl/kdc. Bellen of mailen kan ook: 024 - 361 24 12, impressie@kdc.ru.nl